

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21>

УДК 338.432:339

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

MODERN ASPECTS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Доцюк Світлана Олександрівна

аспірант,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4021-8018>**Dotsiuk Svitlana**

Vinnytsia National Agrarian University

Покращення розвитку діяльності аграрних підприємств пов'язують із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС), яка дала можливість підприємствам збільшувати обсяги виробництва рослинної та тваринної продукції. Зазначено, що пріоритетним напрямком товарного експорту України стає продукція рослинництва, адже наша країна є однією із тих, у яких найкращі географічні та кліматичні умовами, які мають потенціал для аграрного сектору. У статті проаналізовано динаміку експорту з України зернових і зернобобових культур та борошна впродовж 2020–2021 роках та 2021–2022 роках на основі аналітичних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України, сформовано відповідні висновки щодо обсягів експорту зернових культур у 2022 році. У роботі виокремлено зернові культури, що мають найбільшу частку у експорті за 2021 рік та ТОП-3 країн-партнерів за максимальною потребою у даних культурах. Взявши до уваги галузь тваринництва зазначено причини зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції. За даними Державної служби статистики України проведено аналіз динаміки сільськогосподарських тварин, відображено рейтинг областей за обсягом виробництва промислового молока, обґрунтовані причини змін у виробництві основних видів молокопродуктів.

Ключові слова: аграрне підприємство, виробництво, рослинництво, тваринництво, експорт, імпорт.

At present, it can be argued that in today's globalized society, it is precisely these countries that benefit most from those who unite to achieve common interests and improve the economy of each country. Improvements in the development of agricultural enterprises are associated with the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, which allowed enterprises to increase the production of plant and animal products. It is noted that the priority area of Ukraine's merchandise exports is crop production, because our country is one of those with the best geographical and climatic conditions that have potential for the agricultural sector. The article analyzes the dynamics of exports of cereals and legumes and flour from Ukraine during 2020–2021 and 2021–2022 on the basis of analytical data of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, formed relevant conclusions on exports of cereals in 2022. The paper singles out the grain crops that have the largest share in exports in 2021 and the TOP-3 partner countries with the maximum need for these crops. To boost the country's economy, it is appropriate to pay attention to the export of cereals such as wheat, corn, barley, which have the largest share in exports in recent years. Taking into account the livestock industry, the reasons for the decrease in livestock production are indicated. According to the State Statistics Service of Ukraine, an analysis of the dynamics of farm animals was conducted, the rating of regions by the volume of industrial milk production was reflected, the reasons for changes in the production of basic types of dairy products were substantiated. Today, Ukraine needs urgent and clear goals for the development of the livestock industry, which will further strengthen the country's economy, provide a larger population with dietary, vitamin and high-calorie foods, as well as expand its range of dairy products for export. At the same time, when exporting agricultural products, adhere to all sanitary and phytosanitary measures, which first of all guarantee that consumers are supplied with safe and high-quality products.

Keywords: agricultural enterprise, production, plant growing, animal husbandry, export, imports.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність аграрних підприємств є важливим фактором розвитку країни. Україна

має достатньо великий товарний експортний потенціал у сфері агропромислового комплексу. Активна та своєчасна участь аграрних

підприємств у міжнародній торгівлі є головним напрямком на шляху інтеграції країни до світового господарства, яка в подальшому позитивно вплине на економіку країни в цілому. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС дає можливість аграрним підприємствам розвивати свою підприємницьку діяльність, збільшити свій прибуток експортуючи товарну продукцію рослинництва та тваринництва в країни ЄС. Сьогодні галузь рослинництва є однією з провідних галузей в сільському господарстві, яка досить активно розвивається, що не можна сказати про галузь тваринництва. Фактичний стан галузі тваринництва на сучасному етапі не відповідає його потенційним можливостям.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми удосконалення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств знайшли відображення в наукових працях вітчизняних науковців: Я.М. Гадзало [5], О.Л. Гальцова [4], Ю.Я. Лузан [5], К.О. Нечипорук [15], Н.І. Патица [8], К.А. Пріб [8], А.А. Сахно [6], А.М. Сиротюк [3], Ю.В. Ставська [2], О.П. Хаєцька [7], Р.І. Щерба [15] та інші.

Незважаючи на велику кількість напрацьованих у даній сфері, нерозкритими досі залишаються питання удосконалення товарного експорту продукції рослинництва та тваринництва на європейські ринки.

Формулювання цілей статті. Виявлення сучасних аспектів зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України, що дозволить вийти на нові ринки та розширити асортимент продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для поглиблення нових можливостей співпраці досить доречним залишається підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка вважається найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію нашої країни, що має позитивний та ефективний вплив на економіку України. Вхідження до ЄС вважається логічним наслідком прагнення України до цивілізованої правової держави та розбудови демократичного суспільства.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбувалося в два етапи. 21 березня 2014 року під час позачергового саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту, а вже 27 червня 2014 року у процесі засідання Ради ЄС Президентом України та керівництвом ЄС і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС було підписано економічну частину Угоди. Крім того, 16 вересня 2014 року Вер-

ховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Повністю Угода набула чинності після її ратифікації усіма сторонами, тобто в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради ЄС останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження [15].

Важливим елементом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (далі – ЗВТ). Ними передбачено суттєву лібералізацію торгівлі (усунення тарифів чи квот) між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази [15].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС пропонує аграрним підприємствам значно збільшити свій прибуток, ефективно розвивати свою підприємницьку діяльність та стати більш пізнавальними за межами країни. Однак не всі підприємства України мають змогу використати цю можливість, адже причиною цього є малообізнаність з європейськими програмами та мала кількість фахівців, які можуть надати певну необхідну інформацію, щодо каналів збуту продукції, їх доставку.

Головна проблема експорту сільськогосподарської продукції пов'язана, в першу чергу, із досить високими вимогами законодавства ЄС щодо показників безпеки та якості продукції. Експортуючи сільськогосподарську продукцію, аграрними підприємствами повинні бути дотриманні санітарні та фітосанітарні заходи, які гарантують, що споживачам постачається безпечна та якісна продукція.

Пріоритетним напрямком товарного експорту України стає продукція рослинництва. У таблиці 1 відображено динаміку експорту з України зернових, зернобобових культур та борошна.

За даними таблиці 1 можна побачити, що експорт з України деяких зернових, зернобобових культур та борошна збільшився у 2021–2022 роках в порівнянні із 2020–2021 роками, зокрема: експорт пшениці збільшився на 2544 тис. т, ячменю – 1533 тис. т, жита – 155,4 тис. т, кукурудзи – 796 тис. т, а також іншого борошна – 0,5 тис. т. Проте спостерігається і динаміка зменшення експорту пшеничного борошна на 41,2 тис. т, що є негативним результатом для більшості аграрних підприємств. Основні обсяги експорту зернових культур після вторгнення Російської Федерації в Україну значно призупинилися, адже експорт близько 95% здійсно-

Таблиця 1

Експорт з України зернових, зернобобових культур та борошна, тис. т

	Роки				Відхилення (-/+)	
	2020–2021 рр.	в тому числі: у червні	2021–2022 рр.	в тому числі: у червні	2021–2022 рр. до 2020–2021 рр.	в тому числі: у червні
Зернові та зернобобові, всього	42461	301	47105	75	4644	-226
Пшениця	16029	52	18573	3	2544	-49
Ячмінь	4146	0	5679	0	1533	0
Жито	6,5	2,2	161,9	0	155,4	-2,2
Кукурудза	21588	245	22384	71	796	-174
Борошно пшеничне	111,0	0,6	69,8	0,1	-41,2	-0,5
Борошно інше	1,1	0	1,6	0	0,5	0
Борошно разом	112,1	0,6	71,4	0,1	-40,7	-0,5
Експорт разом (зерно + борошно)	42610	302	47200	75	4590	-227

Джерело: сформовано автором за офіційними даними Міністерства аграрної політики та продовольства України [1]

вався через порти Миколаєва та через порти Південної Одеси, Чорноморська, інших 5% припадало на Маріуполь та Бердянськ. Сьогодні в більшості експорт ячменю та кукурудзи здійснюється саме залізничним транспортом, але деяка частина зернових культур досі змушена зберігатися на елеваторах в Україні.

Потужність елеваторів, які можуть зберігати зерно у західних областях станом на 22 березня 2022 року складає: у Закарпатській області – 111,45 тис. т, Чернівецькій області – 234 тис. т, Волинській області – 887 тис. т, Львівській області – 1050 тис. т, Рівненській області – 1054 тис. т, Івано-Франківській області – 527 тис. т, Тернопільській області – 1837 тис. т, Хмельницькій області – 3000 тис. т [11].

Покращення економічної ситуації в країні відбудеться за рахунок експорту пшениці, кукурудзи та ячменю, що мають найбільшу частку у експорті за 2021 рік (табл. 2).

Не менш важливою перевагою при експорті є надання квот на певні види продукції. ЄС скасував усі мита і квоти на експорт для підтримки економіки під час війни в Україні. Це дасть певний

поштовх аграрним підприємствам надалі розвивати галузь рослинництва та тваринництва.

Взявши до уваги галузь тваринництва можна стверджувати, що фактичний стан галузі тваринництва не відповідає її потенційним можливостям. Причиною цього є тривала криза, пандемія коронавірусної хвороби, яка суттєво вплинула на галузь тваринництва у 2019 році, а також затяжні воєнні дії, які існують на даний час. Впродовж цього часу значно скоротилися обсяги виробництва тваринницької продукції, збільшилися витрати на утримання тварин, зросла собівартість одиниці продукції, а тому аграрні підприємства почали постійно отримувати збитки від своєї діяльності. Не зважаючи на всі негативні події, галузь тваринництва і надалі продовжує розвиватися і є тією важливою галуззю, яка забезпечує населення дієтичними, вітамінізованими і висококалорійними продуктами харчування, а також здатна експортувати деякі види товарної продукції за кордон.

У таблиці 3 представлено динаміку чисельності сільськогосподарських тварин на 1 січня впродовж 2015–2022 роках.

Таблиця 2

Зернові культури, які найбільше були експортовані у 2021 році

№ п/п	Код УКТЗЕД	Позиція	млрд дол.	ТОП-3 країн-партнерів
1	1005	Кукурудза	5,89	Китай, Іспанія, Нідерланди
2	1001	Пшениця	5,07	Єгипет, Індонезія Туреччина
3	1003	Ячмінь	1,28	Китай, Туреччина, Саудівська Аравія

Джерело [10]

Таблиця 3

Чисельність сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів

	Роки							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Велика рогата худоба	3884,0	3750,3	3682,3	3530,8	3332,9	3092,0	2874,0	2644,0
у т.ч. корови	2262,7	2166,6	2108,9	2017,8	1919,4	1788,5	1673,0	1544,0
Свині	7350,7	7079,0	6669,1	6109,9	6025,3	5727,4	5876,2	5608,8
Вівці та кози	1371,1	1325,3	1314,8	1309,3	1268,6	1204,5	1140,4	1094,3

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [13]

З даних таблиці 3 можна побачити, що в Україні станом на 1 січня 2022 року утримувалося близько 2,7 млн голів великої рогатої худоби (корів – 1,6 млн), а також ще понад 1 млн овець і кіз.

Лідерами за кількістю поголів'я великої рогатої худоби були Хмельницька (123,1 тис. голів), Вінницька (104,8 тис. голів) та Полтавська (102,3 тис. голів) області. Дрібна худоба традиційно сфокусована в Одеській (263,1 тис. голів) та Закарпатській (18,9 тис. голів) областях [12].

В сучасних умовах ринок молока та молочної продукції займає важливе місце серед інших ринків харчових продуктів. Одним із напрямів розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу є активізація їх експортної діяльності. До процесу формування експортного потенціалу залучаються усі його складові, серед яких: галузь молочного скотарства, молокопереробна промисловість та підприємства інфраструктури аграрного ринку. На рисунку 1 відображено рейтинг

областей за обсягом виробництва промислового молока у 2021 році.

Україна забезпечує виготовлення досить широкого асортименту молочних продуктів, серед яких є: молоко та вершки незгущені, сири, кисломолочна продукція та інші види молокопродуктів, які представлено у таблиці 4.

Проаналізувавши виробництво основних видів молокопродуктів протягом 2018–2021 роках можна побачити, що виробництво деяких видів продукції зменшується, серед яких: молоко жирністю 1-6% зменшилось на 38,6 тис. т, вершки незгущені жирністю від 21% – 9,7 тис. т, сир інший (неплавлений) – 26,9 тис. т, сир розсільний – 2,1 тис. т, масло вершкове жирністю не більше 85% – 34 тис. т, молоко та вершки згущені підсоложені – 5,4 тис. т тощо. Також, спостерігається і збільшення деяких видів молокопродуктів, серед яких: вершки незгущені жирністю 6-21% (до 2 л) збільшились на 3,3 тис. т, сир свіжий неферментований – 12,7 тис. т, молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші

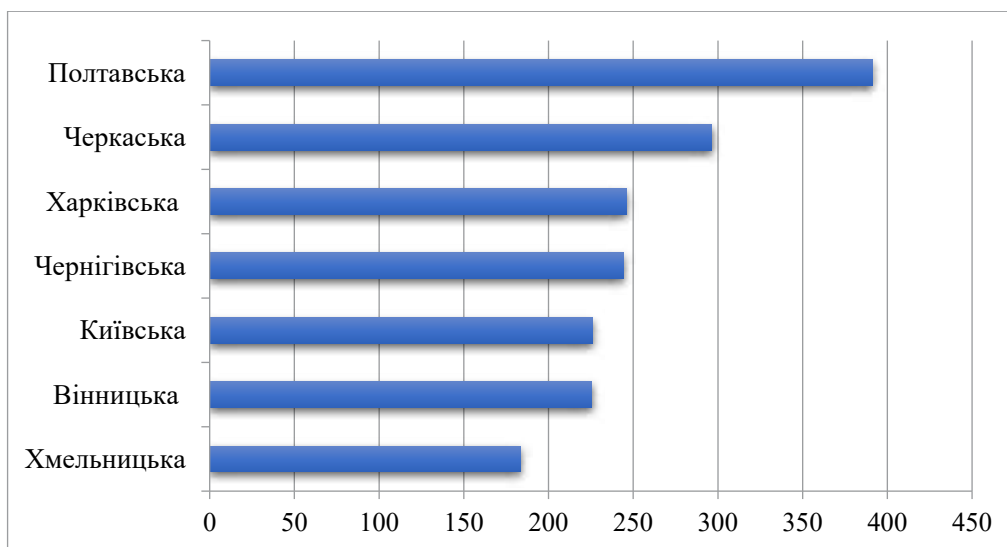

Рис. 1. Рейтинг областей за обсягом виробництва промислового молока у 2021 році, тис. т

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [13]

Таблиця 4

Виробництво основних видів молокопродуктів, тис. т

Найменування продукції	Роки				Відхилення (-/+), 2021 р. до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	
Молоко та вершки незгущені					
Молоко жирністю 1-6% (не більше 2 л)	497	474	491,3	458,4	-38,6
Вершки незгущені жирністю 6-21% (до 2 л)	9,7	10,5	18,6	13,0	3,3
Вершки незгущені жирністю від 21% (більше 2 л)	48,6	51,3	45,8	38,9	-9,7
Сир					
Сир свіжий неферментований	72,6	64,1	79,4	85,3	12,7
Сир інший (неплавлений)	97,0	86,1	81,7	70,1	-26,9
сир м'який	3,1	4,1	5,8	5,9	2,8
сир розсільний	5,1	3,0	3,0	3,0	-2,1
Сир плавлений (крім тертого або порошкового)	28,6	29,5	30,7	28,1	-0,5
Кисломолочна продукція					
Молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти	274,5	279,9	30,5	299,9	25,4
в.т.ч.: йогурт неароматизований	12,3	12,3	12,4	12,4	0,1
Йогурт рідкий ароматизований	125,9	135,8	138,6	140,1	14,2
Маслянка	13,0	12,7	11,0	11,0	-2
Інші види молокопродуктів					
Молоко сухе знежирена, жирністю до 1,5% (понад 2,5 кг)	38,1	34,5	35,7	294,0	255,9
Молоко сухе незбиране, жирністю більше 1,5% (понад 2,5 кг)	12,9	17,8	10,9	12,0	-0,9
Масло вершкове жирністю не більше 85%	105	91,6	85,6	71,0	-34
Молоко та вершки згущені підсолоджені	38,1	34,5	36,5	32,7	-5,4
Сироватка різна у твердих формах	69,6	59,6	58,6	469	399,4
Сироватка різна у рідкій формі	6,4	95,0	44,4	48,3	41,9

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [13]

ферментовані продукти – 25,4 тис. т, молоко сухе знежирена, жирністю до 1,5% (понад 2,5 кг) – 255,9 тис. т, сироватка різна у твердих формах – 399,4 тис. т, що є позитивним результатом для галузі агропромислового комплексу. Також варто враховувати, що з одного й того ж обсягу молока може бути вироблено одночасно декілька продуктів. Наприклад, вершки після сепарації молока можуть піти на масло, а залишки знежиреного молока можуть слугувати сухим порошком. Потрібно завжди знаходити альтернативу і покращувати виробництво молокопродуктів.

Більшість економістів стверджують, що виробництво молока у 2021 році принесло найменше прибутку порівнюючи із минулими 6 роками. Попри те, у 2021 році Україна відправила на експорт 15 тис. тонн незгущених молока і вершків, що на 20,1% менше, ніж роком раніше. У грошовому еквіваленті експорт скоротився на 13,8% – до \$10,4 млн. Головними покупцями українських незгущених молока і вершків у 2021 році були

Молдова (\$5,6 млн), Грузія (\$3,9 млн) та Лівія (\$236,3 тис.). Найбільше згущених молока і вершків в Україні протягом 2021 року купували Ізраїль (\$6,2 млн), Малайзія (\$4,8 млн) та Бангладеш (\$4,5 млн) [14].

Щодо імпорتنних поставок в Україну агропромислової продукції, то імпортна виручка значно менша за експортну. Згідно даних, в 2021 році було імпортовано такої продукції на суму 7,7 млрд \$, що становить 11% всього українського імпорту. При цьому, спостерігається зростання на 19% порівняно до показника аграрного імпорту 2020 року. Обсяг імпорту продукції рослинництва в 2021 році склала 2,1 млрд \$, що на 7% вище аналогічного показника минулого року. Обсяг імпорту продукції тваринництва в 2021 році становив 1,6 млрд \$, що складає 21% українського імпорту агропродукції [16]. У структурі імпорту сільськогосподарської продукції найбільшу питому вагу посідали такі країни, як: Польща, Італія, Туреччина, Німеччина та Індонезія.

Висновки. В Україні є усі сприятливі умови для розвитку та функціонування аграрного сектору, який здатний забезпечити внутрішнє споживання екологічно чистої та якісної, продукції АПК, а також нарощувати її поставання на світові ринки в країни ЄС. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС дала можливість аграрним підприємствам адаптуватися до ринкового середовища. Сьогодні можна стверджувати, що в сучасному глобалізованому суспільстві найбільшу корисну вигоду отримують саме ті країни, які об'єднуються між собою заради досягнення спільних інтересів та покращенню економіки кожної країни.

Після вторгнення Російської Федерації в Україну експорт товарної продукції ско-

ротився майже в двічі, а імпорт – втричі. Російська Федерація цілеспрямовано підриває економіку нашої держави шляхом блокування вітчизняного експорту. Сьогодні для підняття економіки країни доречно звернути увагу саме на експорт таких зернових культур, як: пшениця, кукурудза, ячмінь, які мають найбільшу частку в експорті протягом минулих років.

Україна повинна надалі розвивати галузь рослинництва і тваринництва та розширювати асортимент своєї продукції. При цьому, експортуючи сільськогосподарську продукцію дотримуватися усіх санітарних та фітосанітарних заходів, які в першу чергу гарантують, що споживачам постачається безпечна та якісна продукція.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт щодо отримувачів державної підтримки в галузі АПК. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (дата звернення: 09.05.2022).
2. Ставська Ю.В. Стратегія формування та розвитку зовнішньоекономічного потенціалу підприємств АПК України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 89–92.
3. Сиротюк А.М. Особливості здійснення зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/279.pdf> (дата звернення: 09.05.2022).
4. Гальцова О.Л. Сучасний стан експортного потенціалу АПК України. *Економіка та держава*. 2014. № 3. С. 12–17.
5. Гадзало Я.М., Лузан Ю.Я. Зовнішньоекономічна діяльність та результативність функціонування аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 6–17.
6. Сахно А.А., Салькова І.Ю., Слободянюк А.О. Особливості оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2018. № 1(57). С. 77–86.
7. Хаєцька О.П. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропромислових ринків. Міжрегіональна взаємодія логістичних систем в умовах трансформації економіки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Умань, 18-19 трав. 2018 р.). Умань : «Візаві», 2018. С. 118–121.
8. Хаєцька О.П. Сучасні тенденції зовнішньоекономічної діяльності України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 2/2. С. 79–83.
9. У 2021 році Україна збільшила експорт агропродукції на 25%. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/u_2021_rotsi_ukraina_zbilshila_eksport_agroproduksii_na_25 (дата звернення: 09.05.2022).
10. Сировинна економіка. Що купувала і продавала Україна в 2021 році. URL: <https://biz.censor.net/r3310713> (дата звернення: 09.05.2022).
11. Проблеми експорту зерна через ЄС та потужностей зберігання в Україні. URL: <https://elevatorist.com/blog/read/761-eksport-cherez-suhoputni-shlyahi-do-yes-mojlivosti> (дата звернення: 09.05.2022).
12. Як війна-2022 змінює ринок молока в Україні. URL: <https://zemliak.com/biznes/2590-yak-viyna-2022-zminyuye-rinok-moloka-v-ukrajini> (дата звернення: 09.05.2022).
13. Державна служба статистики України. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2022).
14. Експорт молока і вершків у 2021 році. URL: <https://agrotimes.ua/tvarinnitstvo/eksport-moloka-i-vershkiv-u-2021-rocz-i-prynis-ukrayini-ponad-68-mln/> (дата звернення: 09.05.2022).
15. Нечипорук К.О., Щербя Р.І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. С. 5–9.
16. У 2021 році Україна збільшила експорт агропродукції на 25%. URL: http://naas.gov.ua/newsukraine/?ELEMENT_ID=7433 (дата звернення: 09.05.2022).

REFERENCES:

1. Zvit shchodo otrymuvachiv derzhavnoi pidtrymky v haluzi APK [Report on recipients of state support in the field of agro-industrial complex]. *minagro.gov.ua*. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (in Ukrainian)
2. Stavska, Yu.V. (2015) Stratehiia formuvannia ta rozvytku zovnishnoekonomichnogo potentsialu pidpriemstv APK Ukrainy [The strategy of formation and development of the foreign economic potential of agricultural enterprises of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 5, 89–92. (in Ukrainian)
3. Sirotyuk, A.M. Osoblyvosti zdiisnennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti v ahropromyslovomu kompleksi [Features of foreign economic activity in the agro-industrial complex]. *www.pdau.edu.ua*. Retrieved from: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/279.pdf> (in Ukrainian)
4. Haltsova, O. (2014) Suchasnyi stan eksportnoho potentsialu APK Ukrainy [The current state of the export potential of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 3, 12–17. (in Ukrainian)
5. Hadzalo, Ya.M., & Luzan, Yu.Ya. (2021) Zovnishnoekonomichna diialnist ta rezultatyvnist funkcionuvannia ahrarynogo sektoru ekonomiky Ukrainy [Foreign economic activity and the performance of the agricultural sector of Ukraine's economy]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 4, 6–17. (in Ukrainian)
6. Sakhno, A.A., Salkova, I.Yu., & Slobodyanyuk, A.O. (2018) Osoblyvosti otsiniuvannia rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Features of assessing the level of competitiveness of enterprises]. *Rehionalna biznes-ekonomika ta upravlinnia – Regional business economics and management*, 1(57), 77–86. (in Ukrainian)
7. Khaietska, O.P. (2018) Perspektyvy rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti ahropromyslovykh rynkiv. [Prospects for development of foreign economic activity of agro-industrial markets]. *Mizhrehionalna vzaiemodiiia lohystychnykh system v umovakh transformatsii ekonomiky: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Uman, 18-19.05.2018)*. Uman: «Vizavi», pp. 118–121. (in Ukrainian)
8. Khaietska, O.P. (2017) Suchasni tendentsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy [Morden tendencies of foring economic activity of Ukraine] *Ekonomika. Finansy. Pravo. – Economics. Finances. Law*, no. 2/2, 79–83. (in Ukrainian)
9. U 2021 rotsi Ukraina zbilshyla eksport ahroproduksii na 25% [In 2021, Ukraine increased exports of agricultural products by 25%]. *www.ucab.ua*. Retrieved from: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/u_2021_rotsi_ukraina_zbilshila_eksport_agroproduksii_na_25 (in Ukrainian)
10. Syrovynna ekonomika. Shcho kupovala i prodavala Ukraina v 2021 rotsi [Raw material economy. What Ukraine bought and sold in 2021]. *biz.censor.net*. Retrieved from: <https://biz.censor.net/r3310713> (in Ukrainian)
11. Problemy eksportu zerna cherez YeS ta potuzhnosti zberihannia v Ukraini [Problems of grain exports through the EU and storage facilities in Ukraine]. *elevatorist.com*. Retrieved from: <https://elevatorist.com/blog/read/761-eksport-cherez-suhoputni-shlyahi-do-yes-mojlivosti> (in Ukrainian)
12. Yak viina-2022 zminiuie rynek moloka v Ukraini [How the 2022 war changes the milk market in Ukraine]. *zemliak.com*. Retrieved from: <https://zemliak.com/biznes/2590-yak-viyna-2022-zminyuye-rinok-moloka-v-ukrajini> (in Ukrainian)
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiinyi sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine. Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
14. Eksport moloka i vershiv u 2021 rotsi [Exports of milk and cream in 2021]. *agrotimes.ua*. Retrieved from: <https://agrotimes.ua/tvarinnitstvo/eksport-moloka-i-vershiv-u-2021-rotsi-prynis-ukrayini-ponad-68-mln/> (in Ukrainian)
15. Nechyporuk, K. O., & Shcherba, R. I. (2018). Uhoda pro asotsiatsiiu Ukrainy ta YeS: protses ukladennia uhody ta yoho naslidky dlia Ukrainy [Agreement of the association of Ukraine-EU: the process of the agreement and its consequences for Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 22, 5–9. (in Ukrainian)
16. U 2021 rotsi Ukraina zbilshyla eksport ahroproduksii na 25% [In 2021, Ukraine increased exports of agricultural products by 25%]. *naas.gov.ua*. Retrieved from: http://naas.gov.ua/newsukraine/?ELEMENT_ID=7433 (in Ukrainian)